

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2024 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2024 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz

www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

**BOSH MUHARRIR
O'RINBOSARI**

Karomat Mullaxo'jayeva

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAYATI

- Karl Rayxl (Germaniya)
 Isa Habibeyli (Ozarbayjon)
 Seyhan Tanju (Turkiya)
 Almaz Ulvi (Ozarbayjon)
 Benedek Peri (Vengriya)
 Vahit Turk (Turkiya)
 Teymur Kerimli (Ozarbayjon)
 Eunkyung Oh (Koreya)
 Nazef Shahrani (AQSh)
 Boqjon To'xliyev
 Muhammadjon Imomnazarov
 Bilol Yujel (Turkiya)
 Qosimjon Sodiqov
 Zulkumor Xolmanova
 Mustafa O'ner (Turkiya)
 Nurboy Jabborov
 G'aybulla Boboyorov
 Kimura Satoru (Yaponiya)
 Imran Ay (Turkiya)
 Aftondil Erkinov
 Nadir Mamatli (Ozarbayjon)
 Rashid Zohidov
 Otabek Jo'raboyev
 Bulet Bayram (Turkiya)
 Qo'ldosh Pardayev
 Nodirbek Jo'raqo'ziyev
 Oysara Madaliyeva
 Hilola Nazirova

MUNDARIJA**MATNSHUNOSLIK****Aftondil Erkinov**

Qo'lyozma bayozlarga oid ayrim mulohazalar 4

Zilola Amonova, Azizbek Boqiyev Saif Zafari Buxoriyning "Durrul majolis" asarida
Odam (a.s) talqini 28**Sohiba Nadirimova**To'ramurod to'ra Sayyid Muhammadxon o'g'li
hayot yo'l va ijodiy merozi 42**Akrom Malikov**XX asr matnshunosligida Navoiy asarlari tadqiqi:
Hamid Sulaymonov hamda Porso Shamsiyev
tajribasi 60**ADABIYOTSHUNOSLIK****Dilnavoz Yusupova, Umedullo Mahmudov**

Sharq mumtoz adabiyotida faxriya 89

Айнур ИбрагимоваКероглу – азербайджанский народный
героический эпос 103**LINGVISTIKA****Qosimjon Sodiqov**Qoraxoniylar davri asarlarida ishlatilgan
tilshunoslik atamalari 117**G'aybulla Boboyorov**Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'ati-t-
turk" asaridagi ayrim so'zlarning o'zbek
shevalarida saqlanishi ("b" undoshi
bilan boshlanuvchi so'zlar o'rnagida) 136

EDITOR IN CHIEF

Shuhrat Sirojiddinov

DEPUTY EDITOR IN CHIEF

Karomat Mullakhojaeva

EXECUTIVE SECRETARY

Ozoda Tojibaeva

EDITORIAL BOARD

Karl Rechl (Germany)

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)

Seyhan Tanju (Turkey)

Almaz Ulvi (Azerbaijan)

Benedek Peri (Hungary)

Vahit Turk (Turkey)

Teymur Kerimli (Azerbaijan)

Eunkyung Oh (Korea)

Nazif Shahrani (USA)

Bakijan Tukhliev

Mukhammadjan Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkey)

Kasimjan Sadikov

Zulkhumor Kholmanova

Mustafa O'ner (Turkey)

Nurboy Jabborov

Gaybullah Babayarov

Kimura Satoru (Japan)

Imran Ay (Turkey)

Aftandil Erkinov

Nadir Mamadli (Azerbaijan)

Rashid Zahidov

Atabek Juraboev

Bulent Bayram (Turkey)

Kuldosh Pardaev

Nodirbek Jurakuziev

Oysara Madalieva

Hilola Nazirova

CONTENTS**TEXTOLOGY****Aftondil Erkinov**

Some comments on manuscript bayoz

4

Zilola Amonova, Azizbek Boqiyev

The interpretation of Adam (a.s) in the work

"Durrul majolis" by Saif Zafari Bukhary

28

Sohiba Nadirimova

Life path and creative heritage of Sayyid

Muhammad Khan son of Toramurad

42

Akrom Malikov

The study of Alisher Navoy's works textual

criticism of the 20th century: the experience
of Hamid Sulaymonov and Porso Shamsiev

60

LITERATURE**Dilnavoz Yusupova, Umedullo Mahmudov**

Faxriya (Self-Praise) in Eastern Classical Literature

89

Aynur Ibrohimova

Koroglu – Azerbaijan Folk Heroic Epos

103

LINGUISTICS**Qosimjon Sodiqov**

Linguistic terms used in works of the Karakhanid

era

117

Gaybulla Babayarov Preservation of some words in Uzbek dialects
in Mahmud Kashgari's work "Dīwān Lughāt al-Turk"
(in the example of words beginning
with the consonant "b")

136

To'ramurod to'ra Sayyid Muhammadxon o'g'li hayot yo'li va ijodiy merosi

Sohiba Madirimova¹

Abstrakt

Mazkur maqolada XIX asr oxiri XX asr boshlarida yashab ijod etgan zullisonayn shoir – To'ramurod to'ra Sayyid Muhammadxon o'g'li va uning lirik merosi manbalari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, Muhammad Yusuf Bayoniyning "Shajarayi Xorazmshohiy", "Haft shuaro" hamda Hasanmurod Laffasiyning "Tazkirayi shuaro" asarlari asosida shoir hayoti va ijodiga doir ma'lumotlar yoritilib, ular matnshunoslik va adabiy manbashunoslik aspektida tadqiq qilingan. Manbalar qiyosiy o'r ganilib, mulohazalar ilmiy asosda ko'rsatib berilgan.

Asosiy e'tibor shoir biografiyasi hamda uning O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti asosiy fondda saqlanayotgan 906/VII raqamli qo'lyozma hamda №10374 raqamli toshbosma, ya'ni, "Haft shuaro"dan o'r'in olgan she'rlari haqida ma'lumot berishga qaratilgan. 1960-yildan keyin yozilgan bir qancha ilmiy tadqiqotlardagi Murodiy hayoti va ijodiga doir qaydlardan ham foydalanildi. Ular haqida umumlashma fikrlar bildirildi.

Kalit so'zlar: Murodiy, shoir, she'r, bayt, band, qo'lyozma, tazkira, bayoz, g'azal, muxamma, musaddas, qasida, ruboij.

Kirish

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Xorazm adabiy muhitida adabiyot, san'at, madaniyat, tarjimachilik hamda kitobatchilik rivojlandi. Bu davrda Muhammad Rahimxon II – Feruz hukmronlik qilgan. Uning tashabbusi bilan madrasalar, inshootlar qurildi. Madaniyat, san'at va adabiyot taraqqiyot cho'qqisiga yetdi.

Feruzning ma'rifatparvarligi jamiyat ravnaqiga va uning oila a'zolarining ham barkamol avlod bo'lib yetishishiga zamin yaratdi. Shoh oilasidan **Murodiy**, Sultoniy, Oqil, Komyob, Sa'diy, Asad kabi

¹ Madirimova Sohiba Mahmudovna – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-mail: madirimovasoxiba@navoiy-uni.uz; madirimova555@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8609-6351

Iqtibos uchun: Madirimova, S. 2024. "To'ramurod to'ra Sayyid Muhammadxon o'g'li hayot yo'li va ijodiy merosi". *Oltin bitiglar* 2: 42 – 59.

yigirmaga yaqin iste'dod egalari yetishib chiqdi. Bundan tashqari, bu davrda Tabibiy, Avaz O'tar, Faqiriy, Devoniy, Shinosiy kabi iste'dodli shoirlar yashab ijod etgan. Murodiy ham ular singari o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan shoirlardan biridir.

Asosiy qism

To'ramurod to'ra Sayyid Muhammadxon o'g'li 1854-yil tug'ilib, 1908-yili vafot etgan. To'ramurod to'ra Muhammad Rahimxon soniyning ukasi hisoblanib, o'z davrining yetuk mutafakkirlaridan bo'lgan. Murodiy 54 yil umr ko'rigan. U arab va fors-tojik tillarini bilgan. Keyinchalik esa Muhammad Rahimxon II – Feruzning xos amaldorlari safida xizmat qilgan. U o'ziga Murodiy taxallusini berib fors-tojik va turkiy tillarda she'rlar yozgan [Bayoni 1994, 92-93; Laffasiy 1992, 83].

Murodiy hayoti va ijodiga doir ilk ma'lumotlar Bayoniyning "Shajarayi Xorazmshohiy" hamda "Hafti shuaro", Hasanmurod Laffasiyning "Tazkirayi shuaro"larida uchraydi [Bayoni №10374, 1-17; Bayoni 1994, 92-93; Laffasiy 1992, 83].

Bayoniyning "Shajarayi Xorazmshohiy" tarixiy asarida Murodiy vafotiga oid quyidagi ma'lumotlar berilgan: "Hijratning ming uch yuz yigirma oltilanjisida muvofiqi bijan yili sunbulaning yigirma beshlanjisida va sha'boni muazzamning yigirmasida To'ramurod to'rakim, xon hazratlarining birodarlari erdilar, ellik to'rt yoshlarida olami foniydin saroyi boqiyg'a rihlat ko'rguzdilar. Ul hazratdin ikki o'g'ul yodgor qoldi. Biri **Rahmonquli to'ra** va biri **Xudoyquli to'radurlar**. Ul hazrat muhibi ulamo va muhibi aqrabo erdilarkim, tez-tez tamomi xesh-u aqraboni jam' qilib ittihodu yakranglik tariqidin bir zarra munharif bo'lmay kamoli muhabbat va muddat bila musohibat va muvonasat ko'rguzur erdilar. Bizlar tamomi oqo-ini bila da'vatlari mujibicha majlislariga hozir bo'lur erduk. Xohishlari bu erdikim, bizlarni bir lahma hazratlaridin judo qilmag'aylar va o'zlarin Murodiy taxallusi bila mutaxallis etib, she'r ham oytur erdilar..." deya o'limidan qayg'uga cho'mgan Bayoni "Chun rahili olami baqo bo'ldilar, faqirg'a muforaqatlaridin ajab bir betoqatliq dast berib, ul iztirob bu g'azalni aytmoqimg'a bois bo'ldi" – deydi [Bayoni 1994, 92-93]. Shundan so'ng Bayoni Murodiyga atab yozgan 7 baytli marsiya g'azalini keltirib o'tadi.

G'azalning matla' qismi davrning zulmi javr uzra javr, qiyinchilik uzra qiyinchilik aylab, g'amli ko'nglimni yanada ravshan ayladi mazmunidagi bayt bilan boshlangan:

Davr javri g'amli ko'nglumni yana aylab g'amin,
Zohir etdi javr uza javr aylabon kin uzra kin.

Ikkinchi bayt: ey o'tkinchi dunyo, senda vafo yo'q ekan, kim(ki) sen (dunyo)ga kelsa, qayg'uli bo'lib, g'amgin ketishini bildim:

Bildim, ey dunyoyi fonyi, senda yo'q erkan vafo,
Kim sanga kelsa, g'aming ketdi, bo'lub zori hazin.

Uchinchi bayt: kimlarga yuz ming hiyla bilan rang berding, kimlarni yuz ming vafosizlik bilan tuproqqa berding:

Bermading kimlarga sen yuz oliv nayrang ila rang,
Qilmading kimlarni yuz ming g'adr ila turbatnishin?!

To'rtinchi baytda qasidada madh qilinuvchi shoir taxallusi keltiriladi va bu so'z orqali ikki xil ma'no anglashilib, Murodiy (shoir taxallusi) va murodli odam so'zlari bilan iyhom san'ati yuzaga keladi. (Taqdir) mukarram, aziz bo'lgan murodli insonga jafo aylab murodsiz (nomurod) insonga aylantirdi. Chunki u ma'no gulzorida nozikfahm fikr egasi edi. Sen shunday insonni nochor ahvolga solib qo'yding mazmunidagi bayt:

Nomurod etting Murodiydek mukarram zotni
Kim, edi gulzori ma'ni ichra fikri xurdabin.

Beshinchi bayt: u yaqinlariga muhabbatli birodar edi, uning mehri ko'ngullarga naqsh (kabi) muhrlangandi:

Aqrobog'a bir muhabbatli birodar erdi ul,
Bas, ko'ngullarda edi mehri oning naqshi nigin.

Oltinchi bayt: do'st (Murodiy) ketti, endi oh (qilgan)dan nima foyda, uni olamlarning Robbisi (o'z) rahmatiga olgay.

Do'st qo'ldin ketti, emdi ohi afg'ondin ne sud,
Rahmatiga noyil etgay oni rabbul-a'lamin.

G'azalning **maqta'sida** shoir o'ziga murojaat qilib, ey Bayoni, shohingning davlatini duo qil, chunki duo qiluvchi insonga Tangrining lutfi doimo nasib etadi, degan xulosaviy fikr bayon etiladi:

Ey Bayoni, ayla shohingning duoyi davlatin
Kim, onga payvasta bo'lg'ay Tengrining lutfi ma'yin.

Bayoniying ikkinchi kitobi "Haft shuar" (Yetti shoir) deb nomlanadi. Majmua hozirda O'zR FAShI qo'lyozmalar fondida №10374 raqami ostida saqlanmoqda. Bu hijriy 1325-yil, milodiy

1906-yilda "Muhammad Rahim Bahodirxon soniyning farmoni oliylari ila Xorazm matbaasida bosil"gan [Bayoniy 1906]. "Haft shuar"ga Murodiy, Farrux, Sultoniy, Sodiq, Sa'diy, Oqil, Bayoniylarning g'azal, muxammas, ruboiy, murabba', qasida, tarje'band, musabba', musaddas, musamman, mustazod, masnaviy, muammo, ta'rix, qit'a janrlaridagi she'rlari ko'chirilgan. Bunda Murodiyning 19 ta g'azal, 5 ta muxammas, 1 ta musaddas, 2 ta qasida hamda 1 ta ruboiysi bor.

2016-yilda I.Xajiyevaning "Xorazm milliy-ma'naviy merosi durdonlari" monografiyasi e'lon qilinadi. Olima tadqiqotida "Haft shuar" manbalari haqida ilmiy mulohazalarni berib, "Feruzning o'z yaqinlariga g'amxo'rligi va ularning badiiy iqtidoriga e'tibori kuchliligini ko'rsatish zaruriyati ham majmuani yaratishga turtki bo'ldi" – deya ta'kidlaydi [Xajiyeva 2016, 29-30]. Bu haqida Nusratulla Jumaxo'ja "Xalq so'zi" gazetasining 1992-yil, 29-sonida quyidacha ma'lumot beradi: "Feruz shajarasiga daxldor adabiy muhitda ularning har biri o'ziga xos o'rinni va mavqega ega edi. Ularning yaxshigina she'rlar majmuasi o'z davrida "Xeva shoir va shahzodalarining kitobi" – "Haft shuar" nomlari bilan xalq orasida tarqalgan...." [Jumayev 1992, 29-son].

"Feruz – shoh va shoir qismati"da "Haft shuar"dan o'rinni olgan Murodiy she'rlari haqida qaydlar beriladi [Давлатёр Раҳим, Шихназар Матрасул, Нусратулла Жумахўжа 1995, 33]. Shulardan ikkitasi fors-tojik tilidagi g'azal ekanligi aytildi. Bunda shoirning "Ey, orazi tu az mahi tobon nekutar ast..." misrasi bilan boshlanuvchi fors-tojik tilidagi g'azalining 2 bayti, Feruz g'azaliga yozilgan "Davlati vasling menga davron ekandur, bilmadim...." (3 bayti berilgan), "Ki ey shoh mulku sifatingga qulluq..." (2 bayti berilgan), "Tangrining lutfi bila bu yetti iqlim aro..." (4 bayti berilgan) misralari bilan boshlanuvchi tatabbulari ko'zga tashlanadi. Bu nashrda Murodiy g'azallarining 2, 3, 4 bayti berilgan xolos.

Hasanmurod Laffasiyning "Tazkirayi shuar"sida Murodiyning hayoti va ijodiga oid qimmatli ma'lumotlar bor. Qayd qilinishicha, Murodiy arab va fors-tojik tillarini o'z ona tilisi kabi juda yaxshi bilgan. Yoshligidan Hotamsifat, saxovat egasi, barchaga mehmondo'st bo'lgani aytildi. Laffasiy Murodiyga quyidagicha ta'rif bergan: "...Murodiy qizil yuzlig', jayron cho'qqi saqqol, uzun bo'ylig', salobatlig' bo'lib, doimiy Xiva ulomalari bilan hamsuhbat bo'lib, kitobxonlig' qilib, aksari o'zi mutakallum bo'lur erdi...". U Murodiy ijodiga "... ma'ni jihatdan bir daryoyi ummon bo'lib, ilm g'avvoslari durri javohir, la'li sadaf ijrosidin hosil qilgan kabi, Murodiyning bir she'ridin yuzlarcha ma'nini maf'ul hosil qilur

erdilar" – deya yuksak baho beradi [Laffasiy 1992, 27-28].

"Tazkirayi shuaro"da shoirning vafoti haqida quyidagilar berilgan: "Murodiy hama vaqt parishonhollig' bilan umr kechirur erdi. Chunki oning badanida avvaldin jismoniy xastalig' bo'lib, doimiy Xiva tabiblariga muolaja qildirsada, hech naf' hosil ko'rmay, oxiri maraz bitariga bosh qo'yib, natijada hijriy **bir ming uch yuz dag'i yigirma to'rtlanji yili ellik ikki yoshida jannat** bo'stonig'a rixlat qilib, behishti jovidonada manzil qiladur..." [Laffasiy 1992, 27-28].

Hasanmurod Laffasiyning shoir vafotiga oid bu ma'lumotlari Bayoniyning "Shajarayi Xorazmshohiy"sidagi qaydlariga ziddir. Chunki Hasanmurod Laffasiyning tazkirasi hijriy 1365, milodiy 1945-yilda yozilgan. Bayoniyning "Shajarayi Xorazmshohiy"si esa 1910-yilda kitobat qilingan. Bundan ko'rindaniki, Bayoni Murodiyning o'limiga guvoh bo'lgan. Hasanmurod Laffasiy esa bu tazkirani yozganda yillar tafovutlarida adashgan.

Bunga o'xhash yana bir o'ringa to'xtalsak. Ushbu tazkirada "Murodiydan uch nafar o'g'il yodgor qoladi" deyilgan [Laffasiy 1992, 28]. Biroq "Shajarayi Xorazmshohiy"da Murodiydan ikkita o'g'il, **Rahmanquli to'ra va Xudoyquli to'ra** yodgor qolgani aytildi. [Bayoni 1994, 95-93].

Shoirning qabri "Xiva hazrati Palvon ota maqbarasining sharqida Mozori Sharif madrasasida xususiy dahmada dafn" qilingan [Laffasiy 1992, 28]. Bu ma'lumotlar ham mulohazalidir.

Hasanmurod Laffasiy Murodiyga atab 4 baytdi masnaviy bitgan:

"Murodiy ajab shirin maqolot,

Aning har bir nuktasi jonlarga rohat..." deb boshlanuvchi misralaridan shoirning xushmuomala bo'lganligi, uning har bir so'zi jonga rohat bag'ishlaganligi anglashiladi.

Dedikim g'azal ishqiy muhabbat,

Muhabbat shevalig' anga muruvvat.

Murodiy g'azallari ishqiy muhabbat (mavzusida bo'lib), (shu) muhabbati orqali (uning) muruvvatni namoyon bo'ladi.

Muruvvatlig' ishi ahli faqirg'a,

Faqir-u benavo, miskin haqirg'a.

Ahli kambag'al-u yo'qsil, miskinlarga (ham) muruvvat ko'rsatish (uning) ishidir.

Go'zaldur she'rlari ishqiy majozi,

Saxodur doimo chun muddaosi.

Murodiyning ishqiy majoziy she'rlari (hajmi) har doim kichik, shuning uchun (ham) go'zal (mazmunga ega).

Laffasiyning yana bir masnaviysi sakkiz baytdan tarkib topgan bo'lib, "Murodikim To'ramurod To'ra ahvoloti" sarlavhasi ostida beriladi:

*Murodiykim shohzodayi komgor,
Xirad ichra topdi eldakim e'tibor.*

*Qilib fazli ash'orni maqsad,
Birodar Feruzga bo'lib payvand.*

Mazkur baytlarda shahzoda Murodiy zehni bilan elda e'tibor topgani, she'rlar yozishni o'ziga maqsad qilgani va Feruzning birodari, ya'nikim ukasi ekanligi haqida ma'lumot beriladi:

*Nechukkim deyin oning avsofini,
Qilay zikr andoqli ahvolini.*

*Saxovatda hotami soni erur,
Ilm-u adabda gavhari koni erur.*

Keyingi misralarda esa uning ta'rif-u ahvolini qanday bo'lsa shundayligicha bayon qiladi. Saxovatda qo'li ochiq, ilm-u adobda esa gavharning koni edi, ya'nikim u shunchalik ilmli va yaxshi xulqli ediki, buni oltin-u gavharga, hatto o'sha gavharning koniga mengzamoqda:

*Murodiykim, shohzodayi ofoqdur,
Bo'lib nazm ichra ajab muvofiqdur.*

*Feruzga ham birodar bo'lib,
Nazmi xirad ichra bir gavhar bo'lib.*

Murodiy bu dunyoning shahzodasi, (u) nazm ichra loyiq bo'ldi. Bunda uning Feruzga birodar ekanligi ta'kidlanib, nazmi xirad (aql) ichra bir gavhar ekanligi aytilgan:

*Bu abyoti shirinni qilmish ayon,
Murodiy debon taxallus qildi bayon.*

*Murodiyga ilm-fan ma'qul kelib,
Oning ta'bi Feruzga maqbul kelib.*

Laffasiy so'nggi misralarida esa (u) bu ma'nili she'rlarini ayon qilib, o'ziga Murodiy deb taxullus olganini aytadi. Murodiyga ilm-fan ma'qul bo'lgani, uning ta'bi Feruzga maqbul kelganini

ta'kidlaydi. Ushbu masnaviydan keyin Murodiyning qalamiga mansub "Davlati vasling manga davron ekandur, bilmadim..." misrasi bilan boshlanuvchi 7 baytli g'azali ham berilgan.

1987-yilda Nurmuhammad Qobulov va boshqalar tomonidan "Avaz va uning adabiy muhiti" nomli kitobi e'lon qilingan. Bunda Xorazm adabiy muhiti shoirlarining turmush tarzi, she'rлarining mavzu ko'lami haqida ma'lumotlar beriladi [Qobulov 1987, 26-27]. Shu o'rinda, saroy shahzodalari haqida so'z borib, G'ulomiy, Sa'diy, Ojiz, **Murodiy**, Sultoniylar shohning amaldorlari bo'lgani aytildi hamda Murodiyning "Taxti farmoninga kirsun jumla olam shohlari..." (1 bayti berilgan), "O'tgan kecha zulfin qilibon bo'ynimga qullob..." (3 bayti berilgan) misralari bilan boshlanuvchi g'azallaridan namunalar berilib, tahlil qilingan.

Shoir hayoti va ijodiga oid maxsus tadqiqot amalga oshirilmagan. Xorazm adabiy muhitiga oid tadqiqotlarda Murodiy haqida oz bo'lsa-da, ma'lumotlar berib o'tilgan [Фанихўжаев 1969, 193]. Masalan, G.Ismoilova "Feruz davri Xorazm adabiy muhiti"da Feruzning qarindosh-urug'lari haqida to'xtalib, "Murodiy bilan Komyob Feruzning ukalari, ikkalovi ham bittadan devon tartib berishgan" – degan fikrni qayd qiladi [Ismoilova 1995, 1-130].

2016-yilda Jaloliddin Jo'rayev va boshqalartomonidan "**Feruz gulshani**" nomli kitob nashr qilingan [Jo'rayev va boshqalar 2016, 15-22]. Ushbu kitobda Nazar, Bayoni, Xusrav, **Murodiy**, Komyob, Farrux, Oqil, Sultoniy, Asad, G'oziy, Sa'diy, Sodiq, Kishjonbikalarning g'azal, qasida, muammo, taxmis, ruboiy janridagi she'rлaridan namunalar berilgan. Nashrda Murodiyning **13 ta she'ri**, ya'ni, "Vah netaykim, oyta olmon sirrim ul yor ollida" (7 bayt), "Mahzun ko'nglum shod o'lg'usi ul mohi tobonin ko'rub" (11 bayt), "Soqiyo, kelgil, bu kunkim, bayrami qurban erur" (9 bayt), "Zor ko'nglum ichra oshubi jahon bo'lmish havas" (9 bayt), "Mango har dam ul oyning peshasi javru jafo bo'lmish" (9 bayt), "Ey shohi malaksifot, qulluq" (7 bayt), "Naylayin, bu shahrdin arz etdi jonon, ey ko'ngul" (9 bayt), "Ushshoq ko'ngli qushlarini aylamakka rom" (9 bayt), "Davlati vasling mango davron ekandur bilmadim" (7 bayt), "Xubliq sipehrida oftobi tobonsan" (11 bayt), "Komimni ayla shirin, shakkarafshon tilingdin" (9 bayt), "Mandek ongo (bir) oshiqi farzona kim erkon" (11 bayt) misralari bilan boshlanuvchi **12 ta g'azali** hamda **19 baytdan** iborat "**Qasidayi Murodiy**" matni berilgan. Jaloliddin Jo'rayev fikricha, shahzodalarning she'rлari turli bayoz va qo'lyozma devonlardan to'planib, ilk bor "Feruz gulshani" sarlavhasi ostida nashr qilingan. Bu she'rлar qaysi manbalardan olingani haqida aniq ma'lumot yo'q.

2023-yilda S.Umarovaning "Xorazm adabiy muhitida – devonchilik" nomli uslubiy qo'llanmasi e'lon qilinadi [Umarova 2023, 4]. Mazkur qo'llanmada Feruzning ukalari hamda barcha shahzodalar hayoti va ijodiga oid ma'lumotlar bor. Shuning barobarida, quyidagilarni bayon etadi: "XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Xorazm adabiy muhitining Munis, Ogahiy, Feruz, Bayoni, Avaz O'tar, Tabibiy, Rojiy, Rog'ib, Komyob, Mutrib, Muhammad Rasul Mirzo kabi namoyandalari hayoti va ijodini tadqiq etish yuzasidan adabiyotshunoslik, adabiy manbashunoslik va matnshunoslikda muayyan yutuqlarga erishilgan bo'lsa-da, ular bilan zamondosh, bir adabiy muhitda faoliyat olib borgan Sultoniy, Sa'diy, G'oziy, Asad, **Murodiy**, Sodiq, Farrux, Oqil kabi xon oilasidan yetishib chiqqan ijodkorlar devonlari qo'lyozmalari hanuzgacha o'rganilmagan".

O'zR FASHI asosiy fondda 906/VII raqamli qo'lyozmada Murodiyning 19 ta g'azal (shundan 3 tasi fors-tojikcha, 16 tasi esa turkiy), 5 ta muxammas (2 tasi Fuzuliy, 1 tasi Feruz g'azaliga yozilgan), 1 ta musaddas, 2 ta qasida, 1 ta ruboiysi ko'chirilgan. Bu manbada shoir she'rlari devon tuzish tartibida berilmagan. Janrlari ham to'liq emas. Jami: 28 ta (663 misra) she'r bor. Qo'lyozmada Devoni **Murodiy**, Devoni Farrux, Devoni Doiy, Devoni Ajziy, Devoni Xokiy, Devoni Devon, Mutrib Xonaxarob, Devoni Nadimi, Devoni Xodim, Devoni Chokarlarning, 10 ta shoirning she'rlariga tartib berilgan. Murodiy she'rlari "**Bismillahir rohmanir rohim**" dan boshlanib, "To'ramurod to'ramiz zayd umra valadi jannatmakon Firdavs oshyon Sayyid Muhammad Bahodirxon al-mutaxallas bil-Murodiy" sarlavhasi ostida beriladi. Qo'lyozmadagi birinchi g'azal:

"Vah, netaykim, oyta olmon sirrim ul yor ollida,

Ey sabo, qil arzim ul la'li shakkabol ollida" – misralari bilan boshlanadi.

Maqta' qismi esa,

"Ey Murodiy, chun ango hech kimsa holimni demas,

Emdi arz aylay o'zum ul sho'xi dildor ollida" – tarzida yakunlangan. Bu g'azal ramali musammani mahzuf (foilotun, foilotun, foilotun, foilun: -V--/-V--/-V--/-V) vaznida yozilgan bo'lib, 7 baytdan iborat. Ushbu qo'lyozma kolofonida Murodiy she'rlarining ko'chirilgan yili va kotibi haqida ma'lumot yo'q. Qo'lyozmaning 237[±]-sahifasida Devoniyning she'rlari berilgan. Devoniy she'rlari xotimasida quyidagi ma'lumot bor: "kotibi Mullo Boltaniyoz usto Qurbonniyoz mulaqqabi bi Xarrot yozib etmomi sarhadig'a yetkurdi". Murodiy va Devoniy she'rlari xati bir xil. Bundan kelib

chiqib, Murodiy devonini ko'chiruvchi kotib ham Mullo Boltaniyoz usto Qurban niyoz mulaqqabi bi Xarrot bo'lganligini taxmin qilishimiz mumkin [Qo'lyozma 906/VII. Murodiy, 237^a]

O'zR FA Sharqshunoslik instituti, asosiy fondda saqlanayotgan 1172 raqamli qo'lyozma bayozda esa 906/VII raqamli qo'lyozmadagi "Qilg'oli bazmimni, rashki, gulsiton xush keldingiz" (9 bayt), "Mandek ongo bir oshiqi farzona kim erkon" (11 bayt), "Az on ruzi ki purshud dar jahon oshubi g'avg'oyat" (7 bayt) misralari bilan boshlanuvchi uchta g'azal kiritilgan. Bu qo'lyozma bayoz hijriy 1323/1905-yilda Sayyid Muhammad Rahim Bahodurxon soniy farmoniga binoan Muhammad Sharif devon Allobergan devon marhumiy tomonidan ko'chirilgan [Qo'lyozma bayoz 1172. Murodiy, 36^a – 38^a].

Murodiyning 906/VII raqamli qo'lyozmadagi she'rlari 1172 raqamli qo'lyozma bayoz hamda №10374 raqamli toshbosma ("Haft shuar")lar qiyosiy o'rganildi. Natijada, shoir she'rlari 906/VII raqamli qo'lyozma hamda №10374 raqamli toshbosmada ham bayt va band tushib qolishiga doir farqlar ko'zga tashlandi. Masalan, uning 906/VII raqamli qo'lyozmadagi 19-o'rinda ko'chirilgan 8 baytli [Qo'lyozma 906/VII. Murodiy, 6^{a/b}] g'azali Bayoniyning "Haft shuar" sida 9 bayt. Ushbu g'azali "Ey muallo, borgohu vey shahi zilli iloh" misrasi bilan boshlanadi. Qo'lyozmadan tushib qolgan bayt toshbosmada 4-baytda berilgan:

*Taxti farmoningga kirsun jumlayi olam shahlari,
Qullig'ingga muftaxir bo'lsun bori zarrin kuloh*

[Murodiy, №10374. 9].

906/VII raqamli qo'lyozmaning 9^b-10^{a/b}-sahifalarida Murodiyning "Hajring tunida yig'latibon shamimni nam etma" misrasi bilan boshlanuvchi musaddasi ham negadir 6 band shaklida ko'zga tashlanadi. Toshbosmada esa bu musaddas 7 band. Farq qiluvchi band "Haft shuar" ning 15-sahifasida, ya'ni musaddasning 5-bandida berilgan:

*Ohi xatin nargisu g'ammozinga sadqa,
Bo'lsun bu jahon xo'blari nozinga sadqa.
Zuhra bo'lub, ey mohjabin, sozinga sadqa,
Kel aylamayin jonimi ovozinga sadqa,
Ko'zdin solib ag'yor aro muttaham etma,
Ey shohjahonim, mango muncha sitam etma.*

Yuqoridagilardan anglashiladiki, 906/VII raqamli qo'lyozmada shoirning g'azal va musaddasi tarkibidan o'rinn olgan bayt

va band qisqargan. Bu esa kotibning e'tiborsizligi tufayli yuzaga kelgan. Bayoniyning "Haft shuar"si orqali ushbu misralarni tiklash maqsadga muvofiq. Bu bilan "Haft shuar" matni to'liq degan fikrdan yiroqmiz. Sababi shoirning 906/VII raqamli qo'lyozmasi (11^{a/b}-sahifalari)dagi "Ey dilu jon, mushfiqim, sizdin erur multamas" misrasi bilan boshlanuvchi 24 bayt 48 misrali qasidasi "Haft shuar"da 22 bayt 44 misra shaklida berilgan. Toshbosmada qasidaning 17- va 22-baytlari qisqargan:

*Xoliqi Razzoq erur holi diling noziri
Davlati survat¹ sango gar bo'lsa tong emas.
El aro mashhurdur xatmi rusuldin hidoyat,
Tolibidurlar gulob moli maqoli naja.*

Ma'lum bo'ladiki, shoir adabiy merosi ko'lamenti aniqlashda har ikkita manba ham muhim ahamiyatga ega.

Murodiyning she'rlari №906/VII, №1172 raqamli qo'lyozmalar hamda №10374 raqamli toshbosma ("Haft shuar")dagi she'rlar bir-birining takrori ekanligi aniqlandi. Faqat №906/VII raqamli qo'lyozmadagi 8 baytli g'azal va 6 bandli musaddas aslida "Haft shuar"da 9 bayt va 7 band ekanligini inobatga olsak shoir adabiy merosi ko'lami 663 misra emas, balki **671 misrani** tashkil etishi oydinlashadi. Shoirning ushbu manbalardagi she'rlaridan 12 ta g'azal va 1 ta qasidasi joriy imloda berilgan [Feruz gulshani 2016, 15-21]. So'nggi izlanishlarimiz natijasida Murodiyning joriy imloda e'lon qilinmagan 7 ta (shundan, 3 ta fors-rojik, 4 ta turkiy) g'azal, 5 ta muxammas, 1 ta qasida, 1 ta musaddas hamda 1 ta ruboiysi borligi aniqlandi.

Xulosa

Ushbu maqoladan quyidagicha xulosalarga kelish mumkin:

1. To'ramurod to'ra Sayyid Muhammadxon o'g'lining hayoti va ijodi ilk bor monografik jihatdan tadqiq etilib, matnshunoslik va manbashunoslik aspektida o'r ganildi. Murodiy 1854-yil tug'ilib, 1908-yili vafot etgani, ya'ni 54 yil yashaganiga oid qaydlar Bayoniyning "Shajarayi Xorazmshohiy" tarixiy asari asosida dalillandi.

2. Shoirning O'zRFA Sharqshunoslik instituti asosiy fondidagi №906/VII, №1172 raqamli qo'lyozmalari hamda №10374 raqami ostida saqlanayotgan "Haft shuar" toshbosmasidagi she'rlari qiyosiy o'r ganildi. Murodiyning yuqorida keltirilgan

---

¹ Bu so'z surud (ohang, qo'shiq ma'nosida).

manbalardagi she'rlari 28 tani tashkil etadi. Shoirning adabiy merosi hajmi 671 misradan iborat.

3. Murodiyning she'ri ilk bor 1992-yilda Hasanmurod Laffasiyning "Tazkirayi shuaro"si nashrida e'lon qilingan. Ushbu she'r "Davlati vasling manga davron ekandur, bilmadim..." misrasi bilan boshlanuvchi 7 baytli g'azaldir.

4. 1995-yilda esa Davlatyor Rahim, Shixnazar Matrasul, Nusratulla Jumaxo'janing "Feruz – shoh va shoir qismati" kitobida shoirning "Haft shuaro"dan o'rin olgan she'rlari haqida fikr bildirilib, 28 ta she'ridan 1 ta fors-tojik va 3 ta turkiy g'azali (2, 3, 4 bayti namuna sifatida) keltiriladi.

5. 2016-yilda esa Jaloliddin Jo'rayev va boshqalarning "Feruz gulshani" nomi ostida Murodiyning 12 ta g'azali hamda 19 baytdan iborat "Qasidayi Murodiy"si e'lon qilingan. Bu she'rlar matni ham qayta nashrtalab. Chunki bularda so'zlarning tushib qolishi, so'zlarning xato o'qilishi kabi farqlar ko'zga tashlanadi.

6. Murodiyning 7 ta g'azali (shundan, 4 ta turkiy, 3 ta fors-tojik), 5 ta muxammas, 1 ta musaddas, 1 ta qasida hamda 1 ta ruboiysi, ya'ni 15 ta she'ri joriy imloda berilmaganligi aniqlandi.

Shoir she'rlarining e'lon qilinishi To'ramurod to'ra – Murodiy ijodiy merosining adabiyot tarixidagi o'ziga xos o'rnini belgilash va ijodkor mahorati sirlarini kashf etish imkonini beradi.

Adabiyotlar

Muhammad Yusuf Bayoniy. *Shajarayi Xorazmshohiy*. O'zR FAShI Asosiy fondi, inv. №9596.

Devoni Murodiy. O'zR FAShI, asosiy fond. №906/VII.

Bayoz. O'zR FAShI, asosiy fond. №1172.

Muhammad Yusuf Bayoniy. *Haft shuaro*. Toshbosma. №10374.

Носиров, А. 1954. *Хоразмга оид материаллар*. Кўлёзма. ЎзР ФАШИ. Тошкент.

Ғанихўжаев, Ф. 1969. *Аҳмаджон Табибийнинг ҳаёти ва ижоди*. Филол. фан. номз. дисс. ... Тошкент.

Муродов, А. 1971. *Ўрта Осиё ҳаттотлик санъати тарихидан*. Тошкент: Фан.

Ғанихўжаев, Ф. 1971. "Табибий тузган икки мажмуя ҳақида". *Адабий мерос 2*.

Навоий асарлари луғати. 1972. Тузувчилар: Шамсиев П., Иброҳимов С. Тошкент: Faфур Fuлом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти.

Накимов, М. 1983. "Шарқ кўлёзмаларига доир терминларнинг қисқа изоҳли луғати". *Адабий мерос 1(25)*.

Қобулов, Н., Мўминова, В., Нақкулов, И. 1987. *Аваз ва унинг адабиё мұхити*. Тошкент: Фан.

- Лаффасий. 1992. *Тазкираи шуаро*. Нашрга тайёрловчи: П.Бобожонов.
Урганч: Хоразм.
- Жумаев Н. 1992. "Феруз". Халқ сўзи. 29 январ.
- Миҳаммад Юсуф Баёний. 1994. *Шажараи Хоразмшоҳий*. Тошкент:
Faafur Fулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.
- Давлатёр Раҳим, Шихназар Матрасул, Нусратулла Жумахўжа. 1995.
Феруз – шоҳ ва шоир қисмати. Иккинчи китоб. Тошкент:
Ўзбекистон нашриёти.
- Исмоилова, Г. 1995. *Феруз даври Хоразм адабий миҳити*. Филол. фан.
номз. дисс... Тошкент.
- Насанов, Солий. 1996. *Хоразм маърифати-олам кўзгуси*. Тошкент:
Ўқитувчи.
- Маткаримова, С. 2007. *Табибий – тазкиранавис* ("Мажмуаи си шуаройи
пайрави Ферузшоҳий" асосида). Фил. фан. номз. дисс...
Тошкент.
- Аминов, Н. 2008. "Муҳаммад Раҳимхон Соний даври маданияти
тариҳидан". *Шарқшунослик* 13.
- Бобожон Тарроҳ – Ходим. 2011. *Хоразм шоир ва навозандалари*.
Тошкент: Тафаккур қаноти.
- Давлатёр Раҳим, Шихназар Матрасул. 2011. *Феруз*. Тошкент: EXPRE-
MUM PREES.
- Феруз гулшани. 2016. Нашрга тайёрловчи: Жалолиддин Жўраев,
Жамолиддин Жўраев ва Сурайё Дўстова. Тошкент:
MUMTOZ SO'Z.
- Хажиева, И.А. 2016. *Хоразм миллий-маънавий мероси дурдоналари*.
Тошкент: Turon zamin ziyo.
- Махаммадиева, Ю. 2021. *Ферузнинг бадиий маҳорати*. Филол. фан. б.
фалсафа доктори (PhD) дисс. Тошкент.
- Мадиримова, С. (2017). *Мутриб девонининг қулемзма манбалари*. in
Library, 17(2), 424-426.
- Мадиримова, С. (2022). *Мутриб Xонахароб ва унинг адабий
мероси*. Каталог монографий, 2(2), 3-137.
- Umarova S. 2023. *Xorazm adabiy muhitida – devonchilik*. Тошкент:
BOOKMANY PRINT.
- Умарова, С. (2024). "Shahzoda shoirlar ijodida an'anaviylik". Узбекистан:
язык и культура, 1(2), 50-65.
- Мадиримова, С. (2022). *Mutrib asarlaridagi matn tafovutlari
tahlili*. Узбекистан: язык и культура.
Литературоведение. 1(1), 15-26.
- Madirimova, S. M. (2024). Principles of Creating Scientific-Critical Texts of
Mutrib's Works. *SPAST Reports*, 1(1).

Life path and creative heritage of Sayyid Muhammad Khan son of Toramurad

Sohiba Madirimova¹

Abstract

The article discusses the poet Turamurod Tura Sayyid Muhammadi and his lyrical heritage, who lived and created at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. Additionally, it provides information on the life and creativity of the poets based on the works "Shajarayi Khorazmshohiy" by Muhammad Yusuf Bayoni, "Haft Shuar," and "Tazkirayi Shuar" by Hasanmurod Laffasiy. The sources are comparatively analyzed, and conclusions are drawn in terms of textology and literary source studies.

Murodii was a famous Uzbek poet, whose original name was Murodillo Yusupov. His work is preserved in the book "Haft shuar" (Seven Poets). The Institute of Oriental Studies holds manuscripts and notes about Murodii, and his work has been referenced in various scholarly research conducted since 1960. Overall, his life and contributions have had a significant impact on Uzbek literature and culture, and his poems continue to be widely read and appreciated today.

Key words: *Murodii, poet, poem, line, manuscript, heritage, research, ghazal, ode, rubai.*

References

- Muhammad Yusuf Bayoni. Shajarayi Xorazmshohiy. O'zR FAShI Asosiy fondi, inv. №9596.
Devoni Murodiy. O'zR FAShI, asosiy fond. №906/VII.
Bayoz. O'zR FAShI, asosiy fond. №1172.
Muhammad Yusuf Bayoni. *Haft shuar*. Toshbosma. №10374.
Nosirov, A. 1954. Xorazmga oid materiallar. Qo'lyozma. O'zR FAShI. Toshkent.
G'anixo'jaev, F. 1969. *Ahmadjon Tabibiyning hayoti va ijodi*. Filol. fan. nomz. diss. ... Toshkent.
Murodov, A. 1971. *O'rta Osiyo xattotlik san'ati tarixidan*. Toshkent: Fan.
G'anixo'jaev, F. 1971. "Tabibiy tuzgan ikki majmua haqida". *Adabiy meros 2. Navoiy asarlari lug'ati*. 1972. Tuzuvchilar: Shamsiev P., Ibrohimov S.

¹ Sohiba M. Madirimova – Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, dotsent, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi'i.

E-mail: madirimovasoxiba@navoiy-uni.uz; madirimova555@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8609-6351

For citation: Madirimova, S. 2024. "Life path and creative heritage of Sayyid Muhammad Khan son of Toramurad". *Golden Scripts* 2: 42 – 59.

- Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.
- Hakimov, M. 1983. "Sharq qo'lyozmalariga doir terminlarning qisqa izohli lug'ati". *Adabiy meros* 1(25).
- Qobulov, N., Mo'minova, V., Haqqulov, I. 1987. *Avaz va uning adabiy o'muhiti*. Toshkent: Fan.
- Laffasiy. 1992. *Tazkirai shuaro*. Nashrga tayyorlovchi: P.Bobojonov. Urganch: Xorazm.
- Jumaev N. 1992. "Feruz". *Xalq so'zi*. 29 yanvar.
- Muhammad Yusuf Bayoniy. 1994. *Shajarai Xorazmshohiy*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
- Davlatyor Rahim, Shixnazar Matrasul, Nusratulla Jumaxo'ja. 1995. *Feruz - shoh va shoir qismati*. Ikkinchchi kitob. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.
- Ismoilova, G. 1995. *Feruz davri Xorazm adabiy muhiti*. Filol. fan. nomz. diss... Toshkent.
- Hasanov, Soliy. 1996. *Xorazm ma'rifati-olam ko'zgusi*. Toshkent: O'qituvchi.
- Matkarimova, S. 2007. *Tabibiy - tazkiranavis ("Majmuai si shuaroyi payravi Feruzshohiy" asosida)*. Fil. fan. nomz. dis... Toshkent.
- Aminov, H. 2008. "Muhammad Rahimxon Soniy davri madaniyati tarixidan". *Sharqshunoslik* 13.
- Bobojon Tarroh - Xodim. 2011. *Xorazm shoir va navozandalari*. Toshkent: Tafakkur qanoti.
- Davlatyor Rahim, Shixnazar Matrasul. 2011. *Feruz*. Toshkent: EXPREMUM PREES.
- Feruz gulshani*. 2016. Nashrga tayyorlovchi: Jaloliddin Jo'raev, Jamoliddin Jo'raev va Surayyo Do'stova. Toshkent: MUMTOZ SO'Z.
- Xajieva, I.A. 2016. *Xorazm milliy-ma'naviy merosi durdonalari*. Toshkent: Turon zamin ziyo.
- Maxammadieva, Yu. 2021. *Feruzning badiiy mahorati*. Filol. fan. b. falsafa doktori (PhD) diss. Toshkent.
- Madirimova, S. (2017). *Mutrib devonining kulezma manbalari*. in Library, 17(2), 424-426.
- Madirimova, S. (2022). *Mutrib Xonaxarob va uning adabiy merosi*. Katalog monografiy, 2(2), 3-137.
- Umarova S. 2023. *Xorazm adabiy muhitida – devonchilik*. Toshkent: BOOKMANY PRINT.
- Umarova, S. (2024). "Shahzoda shoirlar ijodida an'anavylik". *Uzbekistan: yazik i kultura*, 1(2), 50-65.
- Madirimova, S. (2022). Mutrib asarlardagi matn tafovutlari tahlili. *Uzbekistan: yazik i kultura. Literaturovedenie*. 1(1), 15-26.
- Madirimova, S. M. (2024). Principles of Creating Scientific-Critical Texts of Mutrib's Works. *SPAST Reports*, 1(1).

Illova

بسم الله الرحمن الرحيم
 نوره مُراد توره ميز زيد عمره ولدجنت مكان فردوس
 آشیان سید محمد بهادرخان المتخلص بالمرادي
 غزل مرادي ١

وہ نیتای کیم اینا آلمان سریم اول یار آلیدا
 ای صبا قیل عرضیم اول لعل شکر بار آلیدا

دائما هجران او تیغه قیلدی با غریمنی کباب
 نی کناه قیل دیم ایکان اول چشم خونخوار آلیدا

نیدین اکراه نظر بولدیم انکا ای دوستلار
 دیگالی بوحال زاریمنی کیمیم بار آلیدا

ایلا رام لعلی زلالین ارزوسین صبح شام
 قیل ماغیل محزون منی اغیار بدکار آلیدا

ایلا سام بو بخت گمره دین شکایت نی عجب
 بول مادیم منظور اول شاه جهاندار آلیدا

وہ کہ اول مہوش منگا جور جفاسین کوب قیلور
 هر نچہ قیلسام نیاز عجز اظهار آلیدا

ای مرادی چون انگا هج کیمسه حالیمنی دیپاس
 ایمدی عرض ایلا اوزوم اول شوخ دلدار آلیدا

مخمس مرادي

عشق سرین اسرایور غہ بن کبی شیدا ندور
 عاشق شیدا نہ بیلسون زیر ایله بالا ندور
 فهم قیلمزن بنگا کم منزل ماؤا ندور
 ایله سر مستم که ادر اک ایتمزم دنیا ندور
 بن کم ساقی اولن کیمدور می صهبا ندور

ای کونگل اول یار و صلن صبح ایله شام اینرم
 وصلنه رهبر بولور تک بخت فرجام اینرم
 عشرت ایامی اللدن جام کلفام اینرم
 کرچہ جاناندن دلی شیدا ای چون کام اینرم
 سورسا جانان بیلمزم کام دل شیدا ندور

رحم قیلمز حالیمه اول معدن غنج دلال

جان قوشин صیدايىتكالى لب اوزره قويىش طرفه خال
 عشق دشن سيرايىنلاردن بودم قىلىدىم سوال
 وصلدىن چوخ عاشقى مىستغنى ايلار برخىال
 عاشقه معشوقدىن هرىم بواستعنا ئدور

سوزديمه اول كيمسيه اسرارىنگا كاشف دىگل
 هر ديانىت پىشە لار اول رمزىن واقف دىگل
 حق رضاسىن استين لار كمسە دن خالق دىگل
 حكىت دنيا و مافيها بىلە عارف دىگل
 عارف اول دور بىلە دنيا و مافيها ئدور

بولمه دى چون اول پرى پىگىز مرادى هىمدمى
 بوسىبدىن تىنماين افزوون اولور چىمنىڭ نمى
 آرى آرى هجر شامى اوكسوك ايلار ماتمى
 آه فرييادىنگ فضولى انجىددور عالمى
 كر بلاى عشقدىن خوشنوسىن غوغۇ ئدور

رباعى مرادى

اي لعل لىپىنك چىمة حيواندىن الز
 وى خال خطىنگ سىزە رىحاندىن الز
 عالم ارا يوق مئالىنگ اي حورنىزاد
 عقبى داغى جنت بىلە رضواندىن الز

**To'ramurod To'ramiz zayd¹umra² valadi jannatmakon
 - Firdavs³ oshyon⁴ Sayyid Muhammad Bahodirxon al
 mutaxallas bil-Murodiy⁵**

G'azali Murodiy

-1-

Vah, netaykim, ohta olmon sirrim ul yor ollida,
 Ey sabo, qil arzim ul la'li shakarbor ollida.

Doimo hijron o'tig'a qildi bog'rimni kabob,
 Ne gunoh qildim ekan ul chashmi xunxor ollida.

¹ Zayd - ziyoda, ko'p va farovon ma'nosida.

² Zaydumra - umr ziyoda.

³ Firdavs - eng oliy, eng yaxshi.

⁴ Oshyon - uy, xona.

⁵ Devoni Murodiy, O'zR FAShI, asosiy fond. №906/VII. - B. 1°.

Nedin ikrohinazar bo'ldim ongo, ey do'stlar,
Degoli ul holi zorimni kimim bor ollida.

Aylaram la'li zilolin orzusin subhu shom,
Qilmag'il mahzun mani ag'yori badkor¹ ollida.

Aylasam bu baxti gumrahdin shikoyat ne ajab,
Bo'l madim manzur ul shohi jahondor ollida.

Vahki, ul mahvash mango javru jafosin ko'b qilur,
Har necha qilsam niyozi, ajz izhor ollida.

Ey Murodiy, chun ango hech kimsa holimni demas,
Emdi arz aylay o'zum ul sho'xi dildor ollida.

Muxammasi Murodiy

Ishq sirrin asroyurg'a ban kabi shaydo nadur,
Oshiqi shaydo na bilsun zer ila bolo nadur,
Fahm qilmazsan banga kam manzili ma'vo nadur,
Ayla sarmastam ki idrok etmazam dunyo nadur,
Ban kimam soqiy o'lan kimdur mayi sahbo nadur.

Ey ko'ngul, ul yor vaslin subh ila shom ettiram,
Vaslina rahbar bo'lurtak baxti farjom² ettiram,
Ishrat ayyomi alindan jomi gulfom ettiram,
Garchi jonondan dili shaydo, ey, chun kom ettiram.
So'rsa jonon bilmizam komi dili shaydo nadur.

Rahm qilmaz holima ul ma'dani g'unji dalol,
Jon qushin sayd etgali lab uzra qo'ymish turfa hol,
Ishq dashtin sayr edonlardan bu dam qildim savol,
Vasldan cho'x oshiqi mustag'no³ aylar barxayol,
Oshiqa ma'shuqdan har dam bu istig'no nadur.

So'z dema ul kimsaya asroringo koshif degal,
Har diyonatpeshalar ul ramzdan voqif degal,
Haq rizosin istayanlar kimsadan xoif degal,

¹ Yomon ishlarni qiluvchi.

² So'ng, oxir, oqibat.

³ Ehtiyojsiz; tortinuvchi.

Hikmati dunyovi mofiho bilan orif degal,
Orif uldur bilmaya, dunyovi mofiho nadur?

Bo'ljadi chun ul pari paykar Murodiy hamdamni,
Bu sababdan tinmayin afzun o'lur chashmang nami,
Ore, ore hajr shomi o'ksuk aylar motami,
Ohu faryoding Fuzuliy injidibdur¹ olami,
Gar baloyi ishqidan xushnudsan g'avg'o nadur.

Ruboiyi Murodiy

Ey, la'li labing chashmayi hayvondin² alaz³,
Vay xoli xating sabzavu rayhondin alaz,
Olam aro yo'q misoling, ey huri najod,
Uqbo⁴ dog'i jannat bila rizvondin⁵ alaz⁶.

---

¹ Xafa qilmoq, ranjitmoq.

² Chashmayi hayvon – tiriklik bulog'i.

³ Alaz – zarur, lozim, kerak.

⁴ Oxirat, boqiy dunyo.

⁵ 1. Rozilik, mammuniyat; 2. Jannat.

⁶ O'zR FAShI. Qo'lyozma. Devon. Murodiy. 906/VII. – B. 11⁵.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

"Oltin bitiglar - Golden Scripts" jurnali - Sharq adabiyoti va madaniyati, ijtimoiy-ma'naviy hayoti, tilshunoslik va aniq fanlar, dinshunoslik va ilohiyotshunoslikka oid ahamiyatli qo'lyozma manbalar, xalq og'zaki ijodi namunalariga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar xulosalarini chop etishga mo'ljallangan.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiyl talablar

Qo'lyozmalar yil davomida o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, turkiy tillarda topshirilishi mumkin. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr etmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etishi kerak.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (oltinbitiglar@gmail.com) elektron pochtasiga yuborilishi kerak. Iqtiboslar va izohlar bo'yicha MS Word menejerini qo'llash lozim.

Barcha qo'lyozmalar muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan yuboriladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantirilishi lozim.

Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

100–150 so'zdan iborat o'zbek va ingliz tillaridagi abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'limgan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstrakt maqolaning maqsadi, metodologiyasi va natijalarini qisqacha ifodalashi kerak.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi lozim.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tillarda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola sarlavhasidan keyin sahifaning o'ng chetida muallifning ism-familyasi yozilib, oxiriga yulduzcha (*) ishorasi qo'yiladi va sahifa pastida muallif haqidagi qisqa ma'lumotlar beriladi: F.I.O., ilmiy daraja va unvon; ish joyi; e-pochta va ORCID ID (raqami).

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.
Maqola bo'limlari sarlavhasi – *yotiq*, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimonini aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida ( ) satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbagaga havola matn ichida to'rtburchak qavilda [ ] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyası

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satrboshidan, boshqa barcha qatorlari abzasdan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

6.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyası

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mymkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mymkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:
[Xondamir, Makorim, 17[±]]

7.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011. *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(b). *O'zbekadabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011(a), 99]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, lsm va lsm Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Vohidov, Rahim va Husniddin Eshonqulov. 2006. *O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi*. Toshkent: Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va Eshonqulov 2006, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida va *boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Navoiy ijodida Ya'juj-Ma'juj obrazi." *Alisher Navoiy va XXI asr*, Shuhrat Sirojiddinov muharrirligida, 130 - 133. Toshkent: Mashhur-press.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 131]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Adizova, Iqboloy. 2020. *Thinker poetess of the East*. Germany: Lambert Academic Publishing. <https://www.lap-publishing.com/>. 12.07.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Adizova 2020, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 1987, 19-hujjat]

7.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Alimuhamedov, Rixsитilla. 2018. "Qadimgi turk-moniy adabiyoti." *Oltin bitiglar* 1: 65 – 76.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Alimuhamedov 2018, 70]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Saddi Iskandariy" dostonidagi adabiy ta'sir va o'ziga xoslik masalasi xususida." *O'zbekistonda xorijiy tillar* 3: 229 – 235. doi: 10.36078/1596780050.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 231]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi. Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?." *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Sobirov, Ergash va Akmal Kenjayev. 2010. "Milliy qadriyat va globallashuv". *New York Times*, 27.02. <http://www.nytimes.com/28/us/28health.html>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sobirov va Kenjayev 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismidan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "The Chicago Manual of Style, 16th Edition" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle.org/> havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

Ushbu son "Oltin bitiglar" tahririyatida sahifalandi.
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib
ko'chasi 103-uy.
e-mail: oltinbitiglar@gmail.com
Tel.: +99894 697-97-04

Bosishga 30. 06. 2024-yilda ruxsat etildi
Qog'oz bichimi 70x100 1/16/.
nashriyot bosma tabog'i: 8

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan № 0940 raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga kiritilgan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi.

"Mashhur-Press" bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma №0440 Adadi 300 dona.
Bosmaxona manzili:100129 Toshkent, Markaz 15, 1-uy. Tel.:
+99890 900 75 77,
+99894 659 94 62